

Místo teologicky vzdělaných křesťanů-laiků v pastoraci

Michal Kaplánek

Zatímco bylo odborné teologické vzdělání po staletí téměř výhradně doménou kléru, případně řeholníků, v posledních 40 letech se v katolické církvi setkáváme s novým fenoménem, a tím je křesťan-laik s akademickým teologickým vzděláním. Právo laiků na teologické vzdělání vychází jak z rovnosti všech věřících v církvi,¹ tak i z univerzitních práv a svobod. Od 70. let 20. století se stalo samozřejmostí nejen to, že na teologických fakultách dosahují laici akademických hodností, ale také to, že laici mají často vyšší vzdělání než většina kleriků, mnohdy i v oblasti teologie.

Zatímco donedávna bylo studium teologie zpravidla spojeno s přípravou na kněžské poslání, dnes studují teologii většinou lidé, kteří se nechťejí anebo v rámci platných církevních zákonů nemohou stát kněžími. Na druhé straně vývoj teologie i církevní praxe ve 20. století ukázal, že některé pastorační úkoly, které se dosud považovaly za součást kněžského poslání, mohou – ať už pravidelně nebo výjimečně – vykonávat laici. Tradiční rozdělení rolí v církvi na „církve učící“ a „církve slyšící“ se stalo díky eklesiologii 2. vatikánského koncilu minulostí. V církvi probíhá hledání nového vymezení identity křesťanů-laiků i křesťanů, kteří přijali svátost svěcení.

Teologicky vzdělaní muži a ženy jsou přitom specifickou skupinou laiků. Na základě svého vzdělání jsou kompetentní k tomu, aby se významným způsobem podíleli na pastoračním poslání církve. Často se na něm také podílí, ať už jako dobrovolní pracovníci nebo jako zaměstnanci církve. Přesto – nebo právě proto – se vynořují stále nové otázky související s jejich zapojením v pastoraci. Cítíme potřebu vymezit jejich místo a poslání, a to jak ve vztahu k církevnímu společenství, tak i k těm, kteří mají na základě svěcení v církvi zvláštní pravomoc a zodpovědnost.

V tomto pojednání chceme na základě studia vývoje postavení laiků v církvi analyzovat situaci teologicky vzdělaných laiků v současné církvi a formulovat některé závěry, které by mohly být inspirující při hledání jejich místa v pastoraci.

1. POJEM „LAIK“

Etymologicky pochází slovo *laik* z řeckého adjektiva *λαϊκός* odvozeného od *λαός* – *lid*. Mohlo by se tedy doslovně přeložit jako „patřící k lidu“. Zdá se však, že současné používání pojmu „laik“ souvisí s adjektivem *λαϊκός*, jak se používalo v mimobiblické řečtině. Toto slovo označovalo nějakou skutečnost, vztahující se ke každodennímu životu obyčejných lidí. Slovo „laik“ bychom sice mohli odvozovat také přímo od slova *λαός* a překládat jako „patřící k lidu“, v případě křesťanů k „lidu Božímu“. V tom případě by mělo slovo „laik“ hluboký teologický význam. Zdá se

¹ Srov. Kodex církevního práva (CIC), kán. 208.

však, že slovo „laik“ bylo chápáno spíše v původním významu odvozeném z profánního užívání.²

První doklad použití slova *laik* jako protikladu kléru můžeme najít už u Klementa Římského, kolem roku 95. Označení nekneží jako laiků zdomácnělo v církvi od doby Tertuliána, který rozlišoval *ordo sacerdotalis* tvořené kněžími a *ordo ecclesiae* tvořené laiky.³ Vzhledem k tomu, jak se dnes pojem laik běžně chápe, nemůžeme jej považovat za příliš šťastný, pokud jím chceme označovat každého křesťana, který nepřijal kněžské svěcení. Označení „laik“ je nešikovné jednak proto, že se slovem „laik“ v profánní oblasti běžně označuje *neodborník*, tzn. člověk bez odborné kvalifikace v daném oboru. Dalším problémem je nejednoznačné vymezení laikátu v církevních dokumentech.

Zatímco Kodex kanonického práva počítá mezi laiky všechny křesťany, kteří nepřijali svěcení, některé dokumenty, například Katechismus katolické církve, rozlišuje tři stavy v církvi: kleriky, řeholníky a laiky.⁴ Pojetí obsažené v katechismu zřejmě vychází z rozdělení v *Lumen gentium*, kde se mezi laiky nepočítají ani řeholníci nebo řeholnice,⁵ což odráží tradiční chápání, v němž je řeholní stav *status perfectionis*. Zmíněná nejednoznačnost se dá vysvětlit na základě existence minimálně tří různých interpretací laikátu v teologii 20. století. Jedná se o tzv. sociologickou, teologickou a služebně misijní interpretaci laikátu.⁶

Pokud chceme uvažovat o specifickém úkolu teologicky vzdělaných laiků v pastoraaci, předpokládáme, že v rámci Božího lidu rozlišujeme dvě skupiny: *posvátné služebníky* (*ministri sacri*) neboli kleriky a věřící, kteří nejsou pověřeni posvátnou službou, tedy „ty ostatní, kteří se také nazývají *laici*.“⁷

2. POSTAVENÍ LAIKŮ V CÍRKVI

Přestože se už od konce prvního století začalo postupně v církvi rozlišovat mezi klérem a laiky, nechápalo se toto rozdělení zpočátku (do 4. stol.) jako nějaký protiklad. Křesťané se vymezovali vůči pohanům, nikoli mezi sebou navzájem. Teprve od doby Konstantina Velikého se napětí mezi církví a společností přemístilo dovnitř církve. Začal se postupně prosazovat názor, že tělesný svět stojí v protikladu ke světu duchovnímu a ohrožuje jej. Proto se ten, kdo chce být dobrým křesťanem, musí oprostit od „světa“. Toto pojetí pak převládalo až do novověku.

Yves Congar rozlišuje v dějinách západního křesťanství tři období vývoje vztahů mezi kněžími a laiky:⁸

² Peter NEUNER, *Laici a klérus: Společenství Božího lidu*, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 28n.

³ Srov. tamtéž, s. 24–25.

⁴ Srov. KKC 897 nebo též 1174.

⁵ „Pod slovem *laik* rozumíme zde všechny věřící, kteří nejsou členy stavu duchovního nebo řeholního uznaného v církvi“ (LG 31).

⁶ Srov. Salvador PIE-NINOT, „I fedeli: Gerarchia, laici, vita consacrata,“ in *Catecismo della Chiesa cattolica: Testo integrale e commento teologico*, Monferrato: Piemme, 1994, s. 773–789, zde 785n.

⁷ „Ex divina institutione, inter christifideles sunt in Ecclesia ministri sancti, qui in iure et clerici vocantur; ceteri autem et laici nuncupantur“ (can. 207, § 1 CIC).

⁸ Srov. Yves M.-J. CONGAR, „Laienfrömmigkeit,“ in *Lexikon für Theologie und Kirche* (1960), sv. 6, s. 737–740.

První období je doba mučedníků až do císaře Konstantina. V církvi této doby bylo tak silné vědomí odlišnosti křesťanů vůči ostatnímu světu, že rozdíl mezi kněžími a ostatními věřícími zůstal v pozadí, ačkoli už tehdy byl význam služebného kněžství občas silně zdůrazňován (např. u Ignáce Ant., Hyppolita nebo Cypriána). Křesťané byli jaksi lhostejní vůči světu, jeho pokroku či jeho štěstí. Křesťanům bylo téměř jedno, jak se vyvíjí společnost, která se vůči nim stavěla nepřátelsky.

Druhým obdobím vývoje vztahu *klerici – laici* je doba od císaře Konstantina až do novověku. Došlo k určité symbióze mezi církví a světem – rozpory mezi církví a společností ustoupily a přenesly se dovnitř církve. Klérus postupně stále silněji zdůrazňoval svoji odlišnost vůči běžnému životu, a to jak ve vnějších znacích (oblečení), tak i ve formě života (celibát, vzdělání, různá privilegia). A tak se slovem „duchovní“ (*spirituales*) začali od doby papeže Řehoře VII. označovat všichni kněží, zatímco dříve toto označení platilo pouze pro mnichy:

Hodnota křesťanů se měřila podle jejich odpoutání se od těla, od manželství a od osobního hmotného majetku. Pořadí hodnot bylo mnišské a životní podmínky laiků byly představovány jen jako určité přizpůsobení lidské slabosti. ... V tehdejší velmi hierarchicky a organicky uspořádané společnosti měl každý stav svá práva a povinnosti.⁹

Zásadní obrat v tomto vývoji přinesla reformace. Luther zdůrazňoval rovnost všech věřících. Tuto rovnost Luther vyjádřil v nauce o všeobecném kněžství. Tento Lutherův postoj v souvislosti s faktickým vznikem nové církve vedl katolickou církev k reakci. A jako u jiných otázek, tak i v otázce stavů v církvi formuloval Tridentský koncil katolickou nauku v jasném protikladu proti tvrzením reformátorů. Proto Tridentský koncil vybudoval obraz kněze založený téměř výhradně na pravomoci odpouštět hříchy ve svátosti smíření a proměňovat. Na druhé straně konfrontace s protestantismem spolu s rozvíjejícím se humanismem vedla i v katolické církvi k znovuoživení významu křesťanského života „ve světě“ (např. sv. František Saleský ve svém díle *Filothea*).

Třetím obdobím dějin laikátu byl vznik „čistě lidského a pozemského“ světa v období po Velké francouzské revoluci. Y. Congar charakterizuje jedinečnost vývoje v této době slovy:

Poprvé v dějinách se laici ocitli ve ... světě, který je vůči církvi když ne nepřátelský, tak neutrální. ... Laici si začali uvědomovat, že jsou církví a že mají v božím plánu svůj vlastní úkol ... Znovu se pocituje spíše napětí mezi církví a světem, než uvnitř církve. Přitom dnešní laici chtějí být současně loajální vůči tomuto světu i vůči basileia.¹⁰

Společenský a politický vývoj Evropy 19. století vedl církev mimo jiné také k mobilizaci laiků. Tuto situaci shrnuje Wilhelm Zauner ve známém pojednání o laicích v církvi:

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tamtéž.

Vytvořil se politický, kulturní a sociální katolicismus nesený laiky, který se rozvinul ve společenskou subkulturu. Tím byla zajištěna existence církve v nepřátelsky naladěném státě ... a posílil se hlas církve ve střetávání s nastupujícími přírodními vědami.¹¹

Jeden z nejvýznamnějších příspěvků k novému náhledu na laiky přinesl v 19. století kardinál Newman svou statí *O svědectví laiků v otázkách věrouky* (1859). Newman byl přesvědčen, že by laici měli mít možnost vzdělávat se ve filozofii a teologii, aby si mohli vytvořit samostatný úsudek, a tak se stali i v církevních záležitostech samostatně myslícími a diskutujícími partnery kléru. To je mělo uschopnit k opravdovému svědectví.¹²

Vývoj ve 20. století (až do 70. let) byl poznamenán úsilím o tzv. *laický apoštolát*, který ve většině zemí organizačně zastřešovala Katolická akce. Tento pojem se rozšířil za pontifikátu Pia XI. (1922–1939). V tehdejší pojetí byl laický apoštolát považován za „prodlouženou ruku hierarchie“. Toto pojetí můžeme objevit ještě i v dokumentech 2. vatikánského koncilu o laících, tj. ve 4. kapitole *Lumen gentium* (čl. 30–38), kde se laici považují za „prostředníky církve“ ve světě.¹³ Přesto zde už nastal zřetelný obrat v chápání *identity* a *poslání* křesťanů-laiků. Koncilní dokumenty nepodávají žádnou ontologickou definici laiků. Mohli bychom spolu s Edwardem Schillebeeckxem mluvit spíše o „typologické definici“. ¹⁴ Laici jsou totiž v koncilních dokumentech definováni pomocí tří prvků, které však dovolují různou interpretaci:

- a) aktivní členství v církvi,
- b) odlišnost od svěcených služebníků,
- c) správa časných věcí jako typická forma hledání Božího království.

Někteří teologové (např. Schillebeeckx, O. H. Pesch) považují formulaci koncilu o účasti laiků na poslání církve na základě křtu za překonání striktního rozdělení na vnitrocírkevní pastorační doménu kleriků, a život „ve světě“ jako doménu laiků. Jiní se naopak snaží o jemnější rozlišení specifického poslání kleriků a laiků (např. Hans Urs von Balthasar). Také odlišnost laiků od svěcených služebníků můžeme interpretovat různě. Faktem je, že laik nepřijímá moc ze svěcení. Pokud ale obdrží trvalé pověření ke službě v církvi, přestává být podle některých autorů (např. Rahner, Neuner)¹⁵ v pravém smyslu slova laikem. Podle Rahnera laik přestává být laikem tehdy, když v církvi disponuje jakoukoliv mocí z pověření hierarchie (*potestas iurisdictionis* nebo *potestas ordinis*, příp. obojí).¹⁶ Naproti tomu „opravdoví laici“ žádné pověření od církve nemají a představují tak charismatický prvek církve.¹⁷ Podobně ambivalentní se jeví také třetí prvek – správa časných věcí, která je zdůrazňována jako specifické pole apoštolátu laiků.¹⁸

¹¹ Wilhelm ZAUNER, „Laici v církvi,“ in *Actio catholica*, č. 4 (1985), cit. dle *Teologické texty* (samizdat) č. 12, s. 6.

¹² Srov. NEUNER, *Laici a klérus*, s. 75–77.

¹³ Srov. LG 33 (citát z encykliky Pia XI. *Quadragesimo anno*).

¹⁴ Edward SCHILLEBEECKX, „Die typologische Definition des christlichen Laien,“ in *De Ecclesia*, sv. 2, ed. Guilherme Baraúna, Frankfurt: Herder, 1966, s. 269–288.

¹⁵ Různé dogmatické pohledy na službu laiků ve farnostech, kteří nahrazují chybějící kněze: Peter NEUNER, „Konstanten und Variablen in der Lehre vom kirchlichen Amt: Auf der Suche nach dem ekklesiologischen Ort der Laientheologen,“ s. 240–247. in *Christsein als Beruf: Neue Perspektiven für theologische Karrieren*, ed. Christian Friesl, Innsbruck: Tyrolia, 1996, s. 227–245.

¹⁶ Karl RAHNER, *Schriften zur Theologie*, sv. 2, Einsiedeln: Benziger, 1961, s. 342.

¹⁷ Srov. tamtéž, 345.

¹⁸ Srov. LG 31.

Přes různost interpretací koncilních dokumentů můžeme konstatovat, že Druhý vatikánský koncil dal jasný impuls k novému akcentu v pojetí církve – nejde jen o hierarchicky uspořádanou organizaci, ale spíše o společenství Božího lidu, v němž každý má svůj vlastní úkol a svou zvláštní roli.

3. MÍSTO LAIKŮ V SOUČASNÉ CÍRKVI

Vycházíme-li z definice pastorače, kterou užívá prof. Tonelli a u nás např. prof. Ambros,¹⁹ můžeme jako pastorační jednání označit všechny aktivity, které jak jednotlivý křesťan, tak společenství věřících *koná pro uskutečnění Božího plánu vzhledem k vlastní osobě, ke svému okolí, ke společenství církve i k celé společnosti.*

Přijmeme-li toto pojetí a chápeme jako subjekt pastorače celé společenství Božího lidu, pak se musíme zabývat praktickým problémem rozdělení úkolů a rolí mezi jednotlivé členy církve. Jak je vidět z uvedené definice, je pastorační jednání zaměřeno buď dovnitř společenství církve nebo na společnost jako celek. Ačkoli koncilní dokumenty počítají s tím, že se laici budou angažovat v obou rovinách – tedy zjednodušeně řečeno *ad intra* i *ad extra*, specifické povolání křesťanů-laiků se vidí zejména v jejich starosti o „správu časných věcí“, v níž mají hledat Boží království.²⁰ Přitom se klade důraz na jejich odbornou kvalifikaci.²¹

Koncil sice počítá s tím, že se laici vyjadřují k dění uvnitř církve a pracují v grémiích, do nichž jsou hierarchií přizváni,²² přitom se však zachovává tradiční rozdělení rolí mezi laiky a klérus: svěcení služebníci církve se mají věnovat hlavně „posvátné službě“ uvnitř církve, řeholníci mají vydávat svědectví o potřebě proměny světa v duchu blahoslavenství a laici se věnují „pozemským úkolům“ a žijí „normálně“ v rodině a ve společnosti.²³

Na druhé straně jsou v koncilních dokumentech všichni křesťané nazváni „pravými apoštoly“, kteří jsou „od samotného Pána pověřeni apoštolátem.“²⁴ Základní pověření k pastoračnímu jednání vychází tedy od samotného Pána.

Postupem času se objevuje potřeba svěřit laikům také některé speciální služby v církvi, což se odráží v předpisech Kodexu kanonického práva. V kánonech 228 a 230 se mluví o tom, že laici mohou být pověřeni těmi církevními úřady, s nimiž církevní právo počítá, což znamená jak členství v různých poradních grémiích, tak třeba i takové pastorační poslání, při němž mohou laici (muži i ženy) zastupovat (dosl. suplovat) kněze a jáhny tam, kde je to nutné. V kánonu 230 se přímo vypočítává, že laici mohou v tomto případě sloužit Božím slovem, předsedat liturgickým modlitbám, udělovat křest a rozdávat svaté přijímání. Kromě toho může biskup v zemích s trvalým nedostatkem kněží delegovat laika k asistenci sňatku.²⁵ S tím

¹⁹ Za pastorači považujeme všechno, „co se v církvi děje z popudu Ducha svatého pro uskutečnění Božího plánu záchrany člověka a lidstva, a to v konkrétním dějinném kontextu.“ (Riccardo TONELLI, *Pastorale giovanile: Dire la fede in Gesù Cristo nella vita quotidiana*, Roma: Elledici, 1987, s. 16).

²⁰ Srov. LG 31.

²¹ Srov. AA 7.

²² Srov. AA 10.

²³ Srov. LG 31.

²⁴ AA 6.

²⁵ Kán. 1112 CIC.

souvisí také právo laiků na vzdělávání v nauce víry, na studium teologie a získávání akademických titulů v této oblasti a také možnost dostat od církevní autority pověření k vyučování teologie.²⁶ U laiků, kteří zastávají nějaký církevní úřad, se vzdělávání potřebné pro výkon jejich práce stává povinností, což platí také pro vzdělání teologické.²⁷

Pro situaci církve v Čechách je obzvlášť důležitý kánon 517 § 2, který umožňuje, aby diecézní biskup při nedostatku kněží svěřil vykonávání pastorační péče ve farnosti jáhnovi nebo laikovi, případně společenství osob, přičemž vždy musí být jmenován kněz jako moderátor, který má jurisdikci faráře.

Citované kánony kodexu odrážejí vývoj církve po 2. vatikánském koncilu. Zatímco koncilní dokumenty mluví o pastorační aktivitě laiků spíše ve smyslu dobově chápaného tzv. laického apoštolátu, Kodex reaguje na situaci vzniklou po koncilu, kdy se dospělo k tomu, že některé služby dosud vykonávané kněžími začaly být svěřovány laikům. K tomuto vývoji vedl na jedné straně úbytek kněží, na druhé straně teologická reflexe.

4. NOVÉ PASTORAČNÍ SLUŽBY V CÍRKVI PO 2. VATIKÁNSKÉM KONCILU

Již na začátku 20. století můžeme v Evropě mluvit o relativním nedostatku kněží. Vznik velkých městských aglomerací přesahoval možnosti stávající farní struktury, která sice pokrývala celé území státu, ale nebyla dostatečně flexibilní, aby mohla reagovat na změny v hustotě osídlení. Dosavadní farnosti se svým personálem nestačily na nové potřeby rychle rostoucích měst. Velkou roli, zvláště v kategoriální pastoraci, hrály řády a kongregace, včetně třetích řádů. V rámci katolických institucí (školy, nemocnice, domovy) prováděla řada laiků už tehdy skutečnou pastorační činnost. Většina těchto činností ale nevyžadovala odborné teologické vzdělání. Výjimkou byla výuka náboženství, kterou už mezi světovými válkami a zvláště pak po 2. světové válce zajišťovaly kromě kněží také katechetky. Ty však byly vzdělávány ve zvláštních kurzech, nikoli v rámci řádného vysokoškolského studia teologie.²⁸

V Rakousku, podobně jako v Německu, došlo po 2. světové válce k rozmachu pastoračních povolání realizovaných laiky. Pro 50. léta 20. století byl charakteristický vznik a rozmach nové profese tzv. pomocnic v duchovní správě (Seelsorgehelferinnen). Později vzniklo zaměstnání pomocníků v duchovní správě s různým stupněm zodpovědnosti a samostatnosti, a také s různými názvy, jako např. pastorační asistent, farní asistent, pastorační referent apod.²⁹

Po roce 1989 vznikla i u nás potřeba zaměstnávat v církvi kromě kněží také laiky pověřené různými úkoly. Přestože se jedná o velmi různé spektrum činností, existuje pro ně jediné oficiální označení „pastorační asistent“. Vzhledem k tomu, že se jedná spíše o technický termín, kterým se legitimizuje jejich financování ze státního příspěvku církvím, dostala se otázka profesního profilu pastoračního asistenta do

²⁶ Kán. 229 CIC.

²⁷ Kán. 231 § 1 CIC.

²⁸ Srov. *Christsein als Beruf*, 32–52.

²⁹ Tamtéž.

pozadí. Iniciativa zaměstnat laiky jako pastorační asistenty přichází buď z farností, případně jiných církevních institucí (charita, řády), anebo přímo z jednotlivých biskupství. Většinou se přitom hledá způsob, jak poskytnout zaměstnání konkrétnímu člověku, který některou pastorační činnost již vykonává nebo je ochotný ji v budoucnosti vykonávat.

Tato situace ovšem není uspokojivá, a proto se hledají kritéria a pravidla pro zaměstnávání pastoračních asistentů. Tímto tématem se v letech 1999–2002 také zabývala pracovní skupina vedená vyučujícími pastorální teologie na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Výsledkem práce byl návrh Směrnic ČBK pro zaměstnávání laiků ve farní pastoraci (2002), který zatím nebyl oficiálně projednán. Situace se tedy řeší v každé diecézi jinak. Jako příklad snahy dát zaměstnávání laiků v pastoraci jasná pravidla může sloužit směrnice č. 4/2004 Arcibiskupství pražského (zveřejněná v r. 2006), která určuje základní předpoklady pro uzavření smlouvy s pastoračním pracovníkem ve farnosti.

Ačkoli se v českém církevním prostředí dost úzkostlivě dbá na to, aby každý laik vykonávající pastorační práci byl veden zodpovědným knězem, není možné se ani zde vyhnout diskusi o identitě laika, který vykonává činnost, kterou v jiných farnostech nebo za jiných okolností obvykle vykonával (nebo ještě vykonává) svěcený služebník církve, jako např. zastupování farnosti na veřejnosti, vedení bohoslužeb slova nebo pohřebních obřadů, promluvy při pobožnostech a další úkony. Hodnocení této situace závisí na tom, do jakého eklesiologického kontextu uvedené činnosti zasadíme. S určitým zjednodušením můžeme mluvit o třech interpretačních modelech vztahu pastorační a kněžské služby (úřadu), s nimiž se můžeme setkat:

1. Úkol kněze spočívá pouze ve slavení svátostí a ve vybraných úkonech, které je možné konat pouze na základě *potestas ordinis*. V tom případě se z faráře stává „funkcionář“, jehož úkolem je pouze „zajistit“ udílení svátostí v určitém regionu a následkem toho v českém společenském kontextu právem pochybuje o smyslu svého poslání a o kněžské identitě. Současný způsob zajišťování pastore formou spojování farností evokuje a podporuje tento pohled, který má základ v potridentském zdůraznění kněžské moci udělovat svátosti.

2. Výše zmíněné úkony patří k integritě úřadu, tudíž by měly být vykonávány svěceným služebníkem církve. Jestliže se tedy – z důvodu nedostatku kněží – svěřují jiným osobám, jedná se o výjimečné ustanovení přechodného charakteru. Nejvýraznějším příkladem je služba vedení farnosti, kterou má formálně na starosti kněz (administrátor či moderátor), ale která je přitom *de facto* vykonávána laikem (příp. jáhnem), který v místě bydlí a je fakticky první kontaktní osobou pro členy farnosti i pro veřejnost. Jestliže eucharistii předsedá kněz, který farníky prakticky nezná, zatímco ústřední osobou, která ve skutečnosti animuje a sjednocuje farnost, je jeho zástupce laik nebo jáhen, dochází k zjevnému rozporu s principem obsaženým v *Lumen gentium* (čl. 11), podle něž je eucharistie „pramen a vrchol křesťanského života“. Popsaná situace vede řadu teologů k názoru, zda by neměla být vytvořena možnost přijetí kněžského svěcení pro ty, kteří vykonávají takovou pastorační službu, bez ohledu na to, zda žijí celibátním způsobem života, zda to jsou muži nebo ženy atd.

3. Církev má pravomoc rušit dosavadní a ustanovovat nové služby v církvi, včetně aktuální formy svátosti svěcení. Vzhledem k tomu, že dosavadní forma úřadu (svěcení) neodpovídá realitě rozdělení služeb v církvi, je třeba využít práva, které církev má, a tuto formu změnit, aby více odpovídala životní realitě křesťanských společenství.

5. VZNIK TEOLOGICKY VZDĚLANÝCH LAIKŮ

V církvi bylo odborné teologické vzdělání po dlouhá staletí doménou kléru a řeholníků, přestože existovaly ojedinělé případy myslitelů, kteří nepříslušeli k duchovnímu stavu, a přitom měli hluboké vědomosti v oblasti teologie, jako např. Karel IV., Thomas Morus atd. V církvi převládalo dělení na „církve učící“ a „církve slyšící“. S myšlenkou na systematické a obecně rozšířené vzdělávání laiků v teologii – i na akademické úrovni – se v katolické církvi setkáváme až v průběhu 19. století. Tato myšlenka vychází na jedné straně z úsilí o občanské zrovnoprávnění všech skupin obyvatelstva, tedy i kléru a laiků, na druhé straně souvisí se vznikající potřebou vzdělávání katolíků, kteří museli ve změněných poměrech obhajovat svoji víru. Tak se můžeme s touto myšlenkou setkat na zcela odlišných místech, jako například v dekretu Ministerstva kultu a vyučování rakouského císařství z roku 1851³⁰ anebo v již zmíněném článku kardinála Newmana *O svědectví laiků v otázkách věrouky* z r. 1859. Tyto myšlenky našly svůj ohlas v první polovině 20. století, kdy se všeobecně zdůrazňovala jak aktivita, tak i vzdělávání laiků v náboženských otázkách. Ve 20. letech 20. století se také poprvé setkáváme se studentkami teologie (u profesora M. Schmausse v Münsteru).³¹ Přesto ještě dlouho zůstalo akademické teologické vzdělání doménou kléru, případně řeholníků. Např. doktorát katolické teologie byl v Německu poprvé propůjčen laikovi v r. 1952. Tato situace se prudce změnila kolem roku 1968, kdy se v západoevropských zemích jaksi „neplánovaně“ objevilo poměrně značné množství akademicky teologicky vzdělaných laiků. Byli to povětšinou seminaristé, kteří se rozhodli odejít z přípravy na kněžství, ale přitom chtěli dokončit teologickou fakultu a pracovat v církvi. Současně v 70. letech v některých zemích rostla poptávka po teologicky vzdělaných laicích. Důvodem byl jak klesající počet kněží, tak i rozmach nových pastoračních forem a církevní struktury (v Německu).³²

³⁰ Již v roce 1851 vydalo C.k. ministerstvo pro kult a vyučování dekret, v němž se považuje nejen za povolené, nýbrž i za vhodné, aby teologické fakulty navštěvovali také studenti, kteří nehodlají stát se kněžími. (Podle: Josef WÖCKINGER, „Laientheologen am Scheideweg,“ *Österreichisches Klerusblatt* 109 [1976]: 99).

³¹ Srov. Leo KARRER, *Von Beruf Laientheologe?*, Freiburg: Herder, 1970, s. 21.

³² Srov. *Christsein als Beruf*, s. 32–52.

6. SITUACE V ČECHÁCH A NA MORAVĚ

Ačkoli také v Čechách bylo univerzitní studium katolické teologie do roku 1990 téměř výhradně záležitostí kléru, nesmíme zapomenout na systematické teologické vzdělávání katolických laiků, které se realizovalo většinou v návaznosti na řádová učiliště a skupiny katolických intelektuálů nadšených pro obnovu církve inspirovanou obrodnými proudy francouzského nebo německého katolicismu.³³

Zvláštní místo v intelektuální a duchovní formaci české inteligence náleželo dvěma duchovním střediskům – františkánskému v Praze a dominikánskému v Olomouci. Zajímavá je hlavní myšlenka obsažená ve statutech františkánského Studia catholica (vedeno P. J. Ev. Urbanem, organizováno a financováno františkánskými terciáři, zal. 1937), jak ji ve svých vzpomínkách reprodukuje Václav Vaško:

Jako poznává kněz bohovědu ve studiu odpovídajícím jeho poslání, má i katolický laik znát vědu o Bohu, nakolik to vyžaduje jeho vzdělání, místo ve společnosti, současná doba a její poměr k Bohu. Vzhledem k tomu, že školy připravující pro život a pro povolání neposkytovaly přiměřené poznání katolické nauky o Bohu a životě, a protože jednotlivé studijní i životní obory se vždy nějakým způsobem dotýkají našeho vztahu k Bohu a věčnosti, mělo být Studium doplněním jednotlivých vědních oborů z katolického hlediska.³⁴

Náboženské vzdělávání katolických studentů pokračovalo zčásti i po roce 1948 neveřejnou formou.³⁵ V době krátkého politického uvolnění po lednu 1968 vznikly nové aktivity, které na tato hnutí navazovaly, např. přednášky Živé teologie nebo tzv. Malá teologie. Některé z těchto aktivit pokračovaly i v době tzv. normalizace. V této době vzrostl pod vlivem 2. vatikánského koncilu zájem především o biblickou teologii. V 70. a 80. letech můžeme mluvit o několika neveřejných (tajných) vzdělávacích centrech. V této době se ale pod vlivem koncilu i pokoncilního vývoje teologie těchto kurzů zúčastnila řada laiků, mužů i žen. Někteří z nich se pokoušeli získat teologické vzdělání i v dostupném zahraničí (NDR).

Na pozadí tohoto historického vývoje je pochopitelné, že při obnovení teologických fakult v rámci univerzit po změně politických poměrů v roce 1989 bylo samozřejmým očekáváním mnoha katolických laiků, že budou moci pokračovat ve studiu teologie oficiálně a získat také patřičné akademické tituly. Toto očekávání se sice splnilo, ale v diferencované formě.

Můžeme tedy konstatovat, že i v české církvi v posledních dvou desetiletích výrazně vzrostl počet teologicky vzdělaných laiků. Mnozí z nich se zapojují do pastorače jako dobrovolníci, tj. ve svém volném čase, mimo svůj pracovní úvazek. Jiní jsou zaměstnanci církve. A opět jiní neví, zda o ně církev stojí, zda nejsou na překážku. Teologické fakulty musí často čelit nepochopení. Ozývá se: jaký smysl má, aby laici – muži a ženy – studovali teologii? Vždyť stejně nenajdou uplatnění. Potřebuje naše církve teologicky vzdělané laiky?

³³ Srov. Václav VAŠKO, *Neumlčená: Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, Praha: Zvon, 1990, s. 204–205 a 221–225.

³⁴ Tamtéž, 211.

³⁵ Řada tehdejších katolických aktivistů byla za tuto činnost v 50. letech odsouzena, jako např. známý plzeňský kněz Antonín Hýža.

ZÁVĚR

Kdo se pokusí hledat poctivou odpověď na otázku smyslu teologického studia, nemůže uvažovat pouze o studiu teologie pro kandidáty kněžství. Potřebuje se zamyslet nad posláním všech křesťanů a nad úkolem teologie v dnešním světě. Závěrečné teze nabízejí několik pohledů na tuto tematiku, které mohou sloužit jako podnět pro další diskusi:

Kardinál Newman ve svém článku prosazoval teologické vzdělání laiků, aby mohli být kněžím partnery a vydávat svědectví. Domnívám se, že církev v dnešní době potřebuje mnoho mužů a žen, kteří jsou schopni teologicky reflektovat realitu, v níž žijeme, a tak na jedné straně nabízet svému okolí bohatství evangelia a na druhé straně přinášet do svého života i do církve to, co můžeme odhalit jako působení Ducha svatého mimo hranice církve.

Mnoho pastoračních činností, které dnes vykonávají laici – ať už dobrovolně nebo v rámci svého zaměstnání – budou pravděpodobně vykonávat i v budoucnosti. Vzhledem k tomu, že se jedná často o práce, pro které je potřebná teologická kvalifikace (např. katecheze, liturgie, pomoc v životní orientaci, duchovní doprovázení), potřebují kvalitní teologické vzdělání.

Další teze není výsledkem méj vlastní reflexe, ale vychází z úvah prof. Zulehnera, který je spolu s řadou dalších teologů přesvědčen, že církev se neobnoví ani „shora“ ani „zdola“, ale „zevnitř“, tzn. z živých křesťanských společenství. „Tahouny“ této obnovené církve nebudou lidé, kteří přišli „z vnějšku“ – z teologických fakult nebo ze seminářů – kněží nebo laičtí experti. „Tahouny“ budou členové místních (farních) společenství. Ti ale budou potřebovat pomoc lidí, kteří se naučili teologicky reflektovat skutečnost. Mezi laickými teology je totiž skryt velký reformní potenciál. Proto prof. Zulehner označuje laické teology za „porodní báby“ budoucí církve.

Jestliže definujeme církev jako nový Boží lid obdařený mnoha charismaty, můžeme počítat mezi charismata také dar teologie zasazené do kontextu každodenního života. Právě v takové teologii je skrytý reformní potenciál, přispívající k obnově církve. Teologické vzdělání umožňuje jak kněžím, tak laikům objevovat hodnoty evangelia tam, kde jsou skryté, a současně odvážně odkrývat to, co uvnitř církve není evangelní. Právě tím se mohou teologové podílet na prorockém poslání církve.

The Role of Theologically Trained Christian Laity in Ministry

Keywords: Clergy; Laity; Ministry office; Church law; Ministerial priesthood; Universal priesthood; Learning theology; Ministry; New ministry services; Pastoral assistant

Abstract: The reflection on the present position of Christians not carrying out any ministerial office is based on an analysis of the historical development of the relationship between clergy and laity. Besides a brief historical overview, the paper includes critical reflection on this issue in the context of the 20th-century Roman-Catholic Church. Special attention is given to the role of Catholics who have received an academic education in theology and do not belong to the clergy, yet participate in the Church's life.